

A characteristic feature of historic development of the legal heritage protection in Sweden is continuing attempt to search of a compromise between the governmental and private interests in the law making process. Sweden in many respects is centralized and bureaucratic state as well as Ukraine. Thus the experience of Sweden on the matter of conciliation of the different social interests is very useful for us.

Conclusions about progressive and advanced nature of Swedish legislation development in the respective area, keeping of the specified healthy conservative basis and the legal tradition unity are drawn in the article. For example we can suppose as a progressive legal novation that the fundamental Swedish law act on cultural monuments was renamed as the law on the cultural environment. The term «environment» demonstrates a new integrative approach in the scope of the heritage protection.

Key words: history of state and law of Sweden, archeological heritage archeological excavations, inventory of the archeological heritage, treasure, find.

УДК 340.14

А. Ю. ІВАНОВА,
кандидат юридичних наук

ПРАВОСВІДОМІСТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА У ПЕРЕХІДНИХ ДЕРЖАВАХ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.)

Розглядаючи революційну правосвідомість як джерело права, юристи, як правило, пов'язують її із застосуванням права державними судовими органами. Разом з тим поза увагою дослідників здебільшого залишаються недержавні інститути публічної влади. Водночас суспільні відносини потребують постійного ефективного правового регулювання, а тому в кризові періоди, коли державна влада виявляється нездатною повноцінно реалізувати власні функції або ж їхня реалізація виявляється неефективною, на перший план виходять різного роду позадержавні регулятори. Так, одним з найдавніших інструментів вирішення спірних правовідносин, в умовах кризи влади, був і залишається самосуд. Яскравим свідченням живучості цього явища є сучасна «смітників люстрація».

Так само у перехідні для держави періоди чинне законодавство перестає відповідати новим суспільним реаліям і відносинам. Відповідно, правозастосовні органи до вироблення «нового права» керуються не цим старим законодавством, а звертаються до первинних джерел права, або й просто до власних уявлень про справедливість. Тому не дивно, що в такі періоди активізується використання правосвідомості як безпосереднього джерела права.

Правосвідомість визначають як форму суспільної свідомості, що відображає ставлення суб'єктів правовідносин до чинного права та похідних від нього правових явищ [1, с. 49]. Зустрічаються й ширші визначення правосвідомості як форми суспільної свідомості, змістом якої є сукупність понять, ідей і принципів про сутність права та всіх пов'язаних із ним явищ. Позитивістське пра-

ворозуміння обмежує сферу правосвідомості чинним правом, а можливості її впливу – суто правореалізаційною діяльністю. Очевидно цим зумовлене й те, що феномен правосвідомості є найглибше дослідженим саме як *об'єкт* правового регулювання. Вихід за межі позитивістського праворозуміння дає змогу включити до сфери правосвідомості уявлення про справедливість, а отже й бажане право, а також усвідомити можливості впливу правосвідомості не лише на правореалізаційну, а й на правотворчу практику. Загалом, погляд на правосвідомість як на *джерело впливу* дає змогу виокремити такі сфери та форми її застосування.

1. Правотворення – де правосвідомість має забезпечувати відповідність законодавчого (позитивного) права уявленням народу про справедливість та доцільність. С. С. Алексєєв визнає за правосвідомістю певні риси нормативності, однак обмежує можливості її впливу суто духовною сферою, зокрема, усвідомленням обов'язковості юридичних норм, ідеї законності, і, разом з тим, критеріїв правильності, соціальної виправданості поведінки чи фактів [2, с. 201]. Натомість, Н. М. Оніщенко зазначає, що прояв нормативної функції правосвідомості неоднаковий у різні історичні моменти. Так, за часів стабільного, упорядкованого суспільного життя, коли розвинені засоби формалізації, він не такий гострий. Особливо виразно нормативна функція правосвідомості проявляється під час соціальних революцій, кардинальних перетворень соціальної структури суспільства [3, с. 42].

Щодо опосередкованого впливу правосвідомості на правотворення, варто зауважити, що науковці вирізняють різні рівні співвідношення права та правосвідомості. Але опосередковано саме правосвідомість народу виступає первинним або, як зазначають деякі дослідники, безпосереднім ідейним джерелом права, існує «до» права. Саме з уявлень народу про справедливість народжується звичай, на них мають ґрунтуватися закони та інше позитивне право. І. О. Ільїн визначав правосвідомість як певну універсальність, що має формально-юридичний та природно-правовий вимір, як природне відчуття права і правоти [4, с. 140]. Цікаво обґрунтовував нормативність правосвідомості М. І. Палієнко, який визначає, що звичасве право «є обов'язковим не лише в силу традиції, що таким чином діяли батьки й діди, не лише в силу звички, але саме тому, що тут проявляється свідомий елемент волі: маса людей бажає, щоб у відомих випадках була застосована така-то норма навіть до тих, хто не визнає або заперечує таке право. Це колективний наказ, здатний особливо різко проявляти свій владний характер у разі репресії. Чи є він раціональним, чи ні, чи вироблений свідомо або несвідомо – його бажає маса і тут вже дійсно *populi suprema lex*» [5, с. 24].

При цьому, у правотворенні важливим є врахування не абстрактної правосвідомості загалом, а правосвідомості конкретного народу, окремих суб'єктів та соціальних груп, на яких спрямована дія правової норми. Наприклад, суб'єкт економічних злочинів не схильний до афекту, прагматичний, вміє рахувати ефективність та доцільність. Так, детермінантами поведінки платника, що ухилиється від сплати податків, є баланс між економічними витратами на вчинення злочину (зокрема і корупційними) та витратами на сплату податку

(включно з ризиками щодо його несплати). Отже, боротьба з цим злочином має включати такий інструмент як зменшення податкового тиску. Навпаки, щодо злочинів, які часто вчиняються в стані афекту, слід передбачати та запроваджувати більше профілактичних заходів.

Про це писав ще Л. Й. Петражицький, обґрунтовуючи інтуїтивне право, – «законодавець має брати до уваги ступінь розвитку психологічних даних, певних рис характеру... Так, де ділова солідність, чесність і акуратність менш розвинені, зобов'язальне право слід зробити жорсткішим, ніж там, де високо розвинена зобов'язальна культура. Надто полегшити умови кредитування небезпечно в тій державі чи по відношенню до того адресата, де більше думають про сьогоднішній, а менше про завтрашній день» [6].

Нормотворча функція правосвідомості актуалізується в перехідні періоди. Зокрема, дослідники констатують, що в період Української Центральної Ради, Гетьманської держави 1918 р., Директорії УНР і Західноукраїнської Народної Республіки окремі норми земельного, шлюбно-сімейного та спадкового права свідомо відтворювали норми правового звичаю, які вважалися такими, що найбільше втілювали риси національного права [7].

Згодом О. О. Малиновським було вироблено концепцію революційного радянського звичаєвого права. Джерелом права вчений визнавав народ. Він зазначав, що сам народ зробив революцію, сам народ зруйнував давнє право, сам народ став творити з першого дня революції нове право – саме як звичаєве право. Це не закон, що написав законодавець, оскільки ніякого законодавця ще не було на другий день після революції. Це народна творчість, народне звичаєве право. Але це революційне звичаєве право, і воно зовсім не схоже на звичаєве право, як його звикли розуміти за спокійних часів життя [8, с. 38–40].

2. Правозастосовна діяльність. У кризові для державної влади періоди доводиться спостерігати стрімке зростання застосування правосвідомості як безпосереднього джерела права в правозастосовній діяльності, особливо в судівництві. Іронія полягає в тому, що, як правило, в революційні періоди актуалізується саме революційна правосвідомість, яка, за твердженнями філософів, часто за своєю суттю є «антиправосвідомістю».

Цікаво, що цей процес відбувається з одночасним розширенням предмета правового регулювання. Навіть, якщо певні відносини в рамках чинного законодавства не можуть бути визнані правовими – наприклад, питання політичної відповідальності законодавчо не врегульовані, – але народна правосвідомість (народні уявлення про справедливість) відносить їх до таких, що можуть і мають бути розглянуті «народним судом», то вони таким чином і будуть вирішені.

Дослідники називають і інші особливості правової свідомості окремих соціальних груп і суспільства загалом у державах перехідного періоду. Так, О. М. Атоян щодо історико-правової реальності 1917-1921 рр. виокремлює перехідну форму суспільної свідомості та особливий комплекс рис маргінальної правосвідомості селян з розширенням сфер аномії (безнормативності). Перебування за гранню правового простору, зазначає авторка, приводило до нехтування нормами й готовності до досягнення необхідного (бажаного) будь-

якими засобами, зокрема й насильством. Конфлікт між суб'єктом і нормою завершувався ігноруванням норми. Правовому хаосу став протистояти правовий нігілізм [9].

В. В. Сорокін визначає правосвідомість перехідного суспільства як недостатньо розвинену, незрілу, фрагментарну, суперечливу й радикальну. Водночас цікаві спостереження і висновки вченого щодо унікальності російського досвіду перехідних перетворень, в якому буденна правосвідомість населення виявилась вищою за рівнем правової культури від правосвідомості державного апарату та реформаторських сил. Завдяки уявленням народу про взаємну відповідальність та цінність справедливості вдалося зберегти відносний правопорядок [10, с. 67].

Цікаве питання, чи можна віднести революційну правосвідомість як безпосереднє джерело права до однієї з форм правосвідомості, або до правових принципів, або програмного права чи правової доктрини? Чи є це абсолютно самостійне джерело, що поєднує в собі елементи кожної з названих форм? Або це неправове явище, засноване на правовому нігілізмі?

До певної міри можна погодитися із Н. М. Пархоменко, що конкретним виразом «революційної правосвідомості» були погляди конкретного судді щодо «революційної доцільності», сформовані на основі відповідного рівня правової культури [11, с. 39].

Думається, що це форма, яка може отримати будь-яке наповнення, залежно від суб'єкта правозастосування та загального політичного режиму влади. Так, цікаві висновки можна зробити через порівняння радянського та сучасного українського досвіду формування суддівського корпусу. У радянських судах справи, як правило розглядалися колегією, у складі якої був лише один професійний суддя. Формально рівні права з ним мали народні засідателі без юридичної освіти, які лише й могли керуватися революційною (соціалістичною) правосвідомістю. Згідно з офіційними статистичними даними за 1921 р., серед народних суддів було 66 % – з початковою освітою, 10 % – із середньою, 6 % – без освіти загалом і лише 17 % – з вищою юридичною. Якщо спочатку революційна правосвідомість виступала критерієм для розрізнення чинного законодавства від нечинного, то в умовах відсутності професійного суду, основним джерелом права стала фахова правосвідомість конкретного судді щодо революційної доцільності.

Як зауважив один з перших дослідників проблеми радянської правосвідомості Г. М. Португалов, якщо спочатку революційна правосвідомість мала стати мірою можливості застосування законів скинутих урядів, то згодом вона стала засобом заповнення прогалів у праві [12, с. 19]. Законодавство при цьому перетворилося на лише інструмент закріплення революційної правосвідомості. Таким чином, за своєю суттю це не правосвідомість як така, а *політична доцільність*.

Дещо інший вигляд має ситуація з революційною правосвідомістю за «національних» урядів, що зумовлено, певною мірою, й професійністю правосвідомості суб'єктів правозастосовної діяльності. Консервативне фахове суддівське середовище важко сприймало настанови керуватися «революцій-

ною свідомістю», віддаючи перевагу традиційному – спиратися на чинне в державі, хоча й заплутане, законодавство [13].

Архівні матеріали свідчать, що в умовах несталого державного апарату, населення зверталось до відомих додержавних механізмів регулювання правовідносин. Одним з найпопулярніших засобів вирішення спірних правовідносин стали самосуд і самоправство. Ми звикли до однозначно негативної оцінки цих явищ. Проте в умовах відсутності або неефективності органів державної влади на місцях вони отримують інше наповнення і заслуговують на дещо іншу оцінку.

Варто зауважити, що дослідники виокремлюють різні види «самосудів». Так, С. І. Дровозюк розрізняє *традиційне селянське судочинство* з усталеними ритуалами і *самосуди, здійснювані сільськими активістами* [14]. С. Г. Борисенко вирізняв *сільські та міські самосуди* – самосуди в містах здебільшого здійснював натовп, цілком випадковий за своїм складом. Справедливою є й теза про те, що під час натовпоутворення правосвідомість набуває гіпертрофованих форм і «виходить» за межі існуючих традиційних уявлень про права та обов'язки. Правосвідомість натовпу є деформованою та нігілістичною вона практично відсутня, її можна охарактеризувати поняттям «антиправосвідомість» [15].

Водночас самосуди на селі були справою обмеженої кількості його мешканців, що добре знали як одне одного, так і підозрюваного у вчиненні злочину [16]. Неабияку роль у здійсненні «самосудів» відігравали органи сільського самоврядування, які вимушено перебрали на себе функції відсутніх органів державної влади. Так, поширеною була практика, коли рішення, згодом кваліфіковані як самосуд, приймалися на сільських сходах або їх виконавчими органами – сільськими комітетами.

Особлива сталість традиції селянського судочинства, про яку зазначає В. Б. Безгин [17, с. 106], пояснювалась високою довірою селян до застосовуваного ними звичаєвого права. В умовах невиробленості законодавства великого значення набувала участь у суді представників місцевого населення, які зналися на звичаєвому праві. У червні 1917 р. на сесії Української Центральної Ради при обговоренні питань судочинства депутат Крижанівський відзначав, що «треба домагатись обрання мировими судьями в сільських регіонах людей, які знаються на місцевих звичаях» [18, с. 129]. Саме цим можна пояснити й формальне введення інституту членів мирового суду та колективного розгляду судових справ.

Заслуговує на увагу висновок С. І. Дровозюка про те, що самосуд у селянському варіанті не був спонтанною, неусвідомленою дією, а часто втілював традицію громадського суду з його неодмінними атрибутами [14, с. 285].

Логічно припустити, що правосвідомість, зокрема уявлення про справедливість, якими керувалися різні суб'єкти правозастосовної діяльності, були неоднаковими. Таким чином, зміст правосвідомості як безпосереднього джерела права у правозастосовній діяльності зумовлюється правосвідомістю конкретного суб'єкта такої діяльності.

Залежно від суб'єкта правореалізаційної діяльності можна виокремити такі форми правосвідомості як безпосереднього джерела права:

Фахова правосвідомість – суддівський розсуд у прийнятті рішення або в обранні чим керуватися – законодавством або революційною правосвідомістю;

Революційна правосвідомість як погляди конкретного судді щодо політичної доцільності (радянський досвід);

Правосвідомість народу, яка багато в чому збігається зі звичаєвим правом (селянські самосуди);

«Правосвідомість» натовпу, що не є правосвідомістю в нормальному розумінні (міські самосуди).

Можна виокремити два шляхи застосування правосвідомості як безпосереднього джерела права – *офіційний*, коли право користатися революційною правосвідомістю закріплено за державними судовими органами на законодавчому рівні (наприклад, відомий російський Декрет про суд № 1 від 22 листопада (5 грудня) 1917 р.) та *неофіційний*, коли правосвідомість застосовується при здійсненні судової функції в позадержавному правозастосуванні (наприклад, селянське традиційне судочинство).

Цікаво, що використання правосвідомості як джерела права офіційними судовими органами покликує переважно індивідуальну фахову правосвідомість, тоді як для неофіційних форм характерною є актуалізація колективної повсякденної правосвідомості. Видається, що жодна з них не діє в чистому вигляді, але очевидно саме перевага негативних елементів правової психології, характерна для повсякденної правосвідомості, у разі недержавного судочинства призводила до іноді кричущих виходів за межі права.

Видається, що природне право це не просто абстрактне ідеальне справедливе, а справедливе для конкретного соціуму, тобто для правосвідомості народу конкретної держави. Законодавче право, а також правореалізаційна практика в державі має віддзеркалювати та відповідати правосвідомості її народу, його уявленням про належне і справедливе, інакше ця неузгодженість викликає кризу легітимності та може призвести до суспільних зламів та соціальних потрясінь.

Список використаних джерел

1. *Осіпова Н. П.* Правосвідомість / Н. П. Осіпова, О. Д. Тихомиров // Юридична енциклопедія. – Т. 5: П–С. – К. : Укр. енциклопедія, 2003. – С. 49.
2. *Алексеев С. С.* Общая теория права: В 2-х т. – Т. I. / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1981. – 361 с.
3. *Онiщенко Н. М.* До питання про правову активність як ознаку громадянського суспільства / Н. М. Онiщенко // Віче. – 2014. – №17. – С. 40–43.
4. *Ильин И. А.* О сущности правосознания / И. А. Ильин. – Собр. соч.: В 10 т. – Т. 2, кн. 1. – М. : Русская книга, 1993. – 496 с.
5. *Паличенко Н. И.* Новая психологическая теория и понятие права / Н. И. Паличенко. – Ярославль, 1900. – 27 с.
6. *Петражицкий Л. И.* Права добросовестного владельца на доходы с точек зрения догмы и политики гражданского права / Л. И. Петражицкий. – СПб., 1897. – 435 с.
7. *Кушинська Л. А.* Звичайний характер української правової культури та правосвідомості / Л. А. Кушинська // Шості юридичні читання. Правова культура, правосвідомість

мість і право: Матеріали Міжнародної наукової конференції, 22–23 квітня 2010 року. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – С. 86–88.

8. *Музика І. В.* Поняття «джерело права» у працях представників вітчизняної соціологічної школи права кінця XIX – початку XX ст. / І. В. Музика // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 3. – С. 38–40.

9. *Атоян О. М.* Селянська правосвідомість в історико-правовій реальності 1917–1921 років (на прикладі повстанського руху на чолі з Нестором Махном) : Автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Ольга Миколаївна Атоян ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К., 2008. – 40 с.

10. *Сорокин В. В.* Правосознание в переходный период общественного развития / В. В. Сорокин // Журнал российского права. – 2002. – № 10. – С. 59–70.

11. *Пархоменко Н. М.* Революційна правосвідомість і правопорядок в умовах сучасних перетворень / Н. М. Пархоменко // Альманах права. Правовий світогляд: людина і право. – Вип. 5. – К., 2014. – С. 38–44.

12. *Португалов Г. М.* Революционная совесть и социалистическое правосознание / Г. М. Португалов. – Пг., 1922. – 51 с.

13. ЦДАВО України. – Ф. 2209, оп. 1, спр. 8, арк. 3, 4 (Головам окружних судів, головам з'їздів мирових судів в губерніях Київської, Волинської, Подільської, Полтавської, Чернігівської, Харківської, Катеринославської, Херсонської і Таврійської від 20.11.1917 р. циркуляр № 3).

14. *Дровозюк С.* Селянський самосуд 1917–1930-х рр. XX ст. як соціально-психологічний феномен (історіографічні нотатки) / С. Дровозюк // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвідомчий зб. наук. праць. – 2004. – Вип. 10. – С. 284–293.

15. *Калиновський Ю. Ю.* Правосвідомість українського суспільства як соціокультурний феномен: філософсько-правова рефлексія : Дис... д-ра філос. наук : 12.00.12 / Калиновський Юрій Юрійович ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2010. – 434 арк.

16. *Борисенко С.* Самосуди над карними злочинцями в 1917 році / С. Борисенко // Праці комісії для вивчення звичаєвого права України. – К., 1928. – Вип. 3. – С. 213–234.

17. *Безгин В. Б.* Правовые обычаи и правосудие русских крестьян второй половины XIX – начала XX века / В. Б. Безгин. – Тамбов : [Б. и.], 2012. – 124 с.

18. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: колективна монографія / А. М. Берншток, В. С. Бігун, Ю. П. Лобода та ін. ; відп. ред. В. С. Бігун. – К., 2009. – 316 с.

Іванова А. Ю. Правосвідомість як джерело права у перехідних державах (на прикладі української революції 1917–1921 рр.)

Розглядається правосвідомість як джерело впливу на явища соціальної дійсності. Зокрема вирізняє дві сфери застосування правосвідомості як безпосереднього чи опосередкованого джерела права – в правотворенні та в правозастосовній діяльності. Зауважено, що у правотворенні важливим є врахування не абстрактної правосвідомості загалом, а правосвідомості конкретного народу, окремих суб'єктів та соціальних груп, на яких спрямована дія правової норми.

Зроблено висновок, що зміст правосвідомості як безпосереднього джерела права у правозастосовній діяльності зумовлена правосвідомістю конкретного суб'єкта такої діяльності.

Ключові слова: правосвідомість як джерело права, революційна правосвідомість, звичаєве право, селянське традиційне судочинство, самосуд.

Іванова А. Ю. Правосознание как источник права в переходных государствах (на примере украинской революции 1917–1921 гг.)

Освещается правосознание как источник влияния на явления социальной действительности. В частности выделены две области использования правосознания в качестве непосредственного и опосредованного источника права – в правотворчестве и в правоприменительной деятельности. Отмечено, что в правотворчестве важным является согласованность не с абстрактным правосознанием, а с правосознанием конкретного народа, отдельных субъектов и социальных групп, на которых направлено действие правовой нормы.

Сделан вывод о том, что содержание правосознания как непосредственного источника права в правоприменительной деятельности обусловлено правосознанием конкретного субъекта такой деятельности.

Ключевые слова: правосознание как источник права, революционное правосознание, обычное право, сельский традиционный суд, самосуд.

Ivanova A. Yu. Legal consciousness as a source of law in transitional states (for example, the Ukrainian revolution of 1917–1921)

The legal consciousness as a source of influence on the phenomenon of social reality is highlighted.

In transitional States the existing legislation do not responding to new social realities and relations. The law enforcement authorities to develop a “new law” is not governed by this old law, and refer to primary sources of law, or simply their own ideas about justice. It is not surprising that in such times is activated the legal consciousness as a direct source of law.

Legal consciousness is defined as a form of social consciousness that reflects the attitude of business relations with applicable law and derived his legal phenomena [1, p. 49]. There are also definition of legal consciousness as a form of social consciousness, the essence of which is a set of concepts, ideas and principles about the nature of law and all its related phenomena. Positivism limits the scope of legal consciousness by existing law and its possible influence – by law enforcement activities. This is due to the fact that the legal consciousness is explored as an *object* of legal regulation. Going beyond the positivism makes it possible to include within the scope of legal consciousness ideas of justice and therefore desirable law and realize opportunities to influence not only in the law enforcement but also in law-making practices. In general, the view of legal consciousness as a *source of influence* allows you to identify the following areas and forms of application.

It is logical to assume that justice, in particular the idea of justice that guided the various subjects of the law were unequal. Thus, the content of legal consciousness as a direct source of law enforcement activity depends predetermined by legal consciousness of the specific subject of such activities.

Depending on the subject entitled realizable activity it cans highlight the following forms of legal consciousness as a direct source of law:

1. Professional legal consciousness – judicial discretion in deciding or choosing what guided by laws or revolutionary legal consciousness;
2. Revolutionary legal consciousness as the views of the individual judge on political expediency (the Soviet experience);
3. Legal consciousness of the people, which largely coincides with customary law;
4. «Justice» crowd that is not in the normal legal consciousness (city lynching).

We can distinguish two ways of applying legal consciousness as a direct source of law. 1) Official way – when the right to enjoy the revolutionary legal consciousness assigned to state judicial authorities in law (for example, the famous Decree on court number 1 on November 22 (December 5) in 1917) and 2) Informal way – when justice is applied in the exercise of the judicial function in parastatal enforcement (eg, traditional peasant justice).

Interestingly, the use of legal consciousness as a source of law official judicial bodies apply most professional individual legal consciousness, while informal forms characteristic is

update daily collective conscience. It seems that none of them has in its pure form, but apparently it is an advantage of negative elements of legal psychology characteristic of everyday consciousness, in cases of non-state justice led to sometimes screaming beyond the right.

It is noted that in the law-making is an important adoption to legal consciousness of the people and one of a individuals and social groups.

It is concluded that the content of justice as a direct source of law in the enforcement of justice due to the particular subject of such activities.

Key words: legal consciousness as a source of law, the revolutionary justice, customary law, traditional village court, lynching.

УДК 341.1; 34(477)

А. В. МАКАРЧУК,
кандидат юридичних наук

ПРОТИДІЯ АГРЕСІЇ ЗАСОБАМИ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА: ІСТОРИКО-ПРАВОВА РОЗВІДКА

Одним із ключових принципів міжнародного права, дотримання якого після 1945 р. стало головним завданням усіх членів міжнародної спільноти, є закріплений статтею 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй принцип утримання від застосування у міжнародних відносинах погрози силою або застосування сили. Цей принцип, сформульований правостановлюючим документом ООН, виключає будь-яке звернення до силових методів як засобу міжнародної політики, окрім вжиття сили для самозахисту держави від зовнішньої агресії; або ж міжнародним співтовариством за мандатом Ради Безпеки ООН.

Проблема міжнародно-правового обґрунтування застосування сили, включаючи недопущення її неправомірного застосування, була об'єктом наукових розвідок учених – теоретиків міжнародного права – П. Джессапа, К. Райта, К. Грей. Серед вітчизняних авторів слід особливо відзначити вклад В. Н. Денисова, Л. Д. Тимченка, В. С. Кульчицького, Т. В. Чехович. Зазначені праці підводять теоретичну базу права міжнародної безпеки.

У нашому дослідженні ми ставимо за мету охарактеризувати практику застосування механізмів недопущення потенційних та припинення триваючих випадків порушення принципу незастосування сили в міжнародній політиці. Ми маємо намір описати найхарактерніші прецеденти, посилання на які сприятиме розв'язанню актуальної кризи міжнародних відносин.

Заборона застосування сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави (що згідно із статтею 1 Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН і є визначенням агресії [1]) поширюється не лише на безпосередні заходи воєнного характеру, а й на непрямі заходи, які містять ознаки агресії (наприклад, постачання військової техніки, навчання та допомога в організації розвідки інсургентам всередині іншої держави). Варто відзначити втім, що надання інсургентам економічної допомоги не підпадає під визначення застосування сили [2, р. 318].